

dnoczeniu z Jezusem Chrystusem (ks. Władysław Głowa). Kolejne artykuły eksponują szczegółowe zagadnienia związane z szafarzem egzorcyzmu uroczystego według obrzędów (ks. Stanisław Araszczyk) i powstającą księgą liturgiczną zawierającą błogosławieństwo wdów (ks. Mateusz Matuszewski). W ostatniej sekcji, zamykającej księgę jubileuszową, zawarte zostały inspirujące wyznaczniki rozwoju teologii pastoralnej w przyszłości (ks. Ryszard Kamiński), a także dwa teksty przedstawiające wyniki badań historycznych nad liturgiczną formacją wiernych według podręcznika ks. Adama Reinera (ks. Zbigniew Wit) i Józefa Hube CR, XIX-wiecznego propagatora częstej Komunii świętej (ks. Zbigniew Skóra).

Podsumowując, należy podkreślić, że księga pamiątkowa stanowi ciekawe i cenne kompendium aktualnych kierunków badań w zakresie sakramentologii liturgicznej teologów liturgii reprezentujących wszystkie największe polskie ośrodki badawcze. Nazwiska autorów cenionych nie tylko w Polsce, ale i za granicą są także wyrazem ogromnego szacunku i autorytetu ks. prof. Czesława Krakowiaka, dla którego to dzieło, także bardzo osobiście, wpisuje się w zwieńczenie pracy dydaktycznej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Na uznanie zasługuje wysiłek kolegium redakcyjnego, któremu – zapewne nie bez przeszkód – udało się zaangażować tak szerokie gremium autorów przy ścisłej dyscyplinie wyznaczającej przejrzystą linię tematyczną. Opracowane zagadnienia, zachowując naukowy charakter, w sposób satysfakcjonujący i inspirujący przedstawiają fundamentalne rzeczywistości liturgii sakramentalnej.

Ks. Andrzej Megger

Katedra Teologii i Duchowości Liturgicznej KUL

O. Marek ŁAWRESZUK. *Sakrament małżeństwa. Liturgiczna symbolika i znaczenie sakramentu małżeństwa w Kościele prawosławnym*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku 2014 ss. 144. ISBN 978-83-7431-397-1.

Człowiek w swoim życiu potrzebuje miłości. Stworzony z miłości przez Boga i do miłości powołany jest także owocem miłości. Jest najpierw owocem miłości Boga do rodzaju ludzkiego, który człowiekowi pozwolił na udział w dziele stworzenia, przez zrodzenie potomstwa, kiedy to tak rodzic, jak i dziecko są – każde z osobna i razem – ukochane przez Stwórcę. Następnie człowiek jest także owocem miłości swoich rodziców. Ta zaś, choć czasem bywa krucha i jakby niedostrzegalna, w Stwórcy znajduje swoje źródło. Dlatego też u Niego winna szukać swej mocy, by wytrwać na drodze codziennych zmagania. Celowi temu służy sakrament małżeństwa. Warto zatem zapoznać się ze znaczeniem tego sakramentu oraz jego symboliką zawartą w liturgii. Tematykę taką, w recenzowanej publikacji, podejmuje ks. dr Marek Ławreszuk, pełniący obowiązki kierownika Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białym-

stoku. Autor przedstawia prawosławną teologię sakramentu małżeństwa i jego symbolikę liturgiczną, w niektórych miejscach krótko porównując ją z nauczaniem Kościoła rzymskokatolickiego.

Rozdział pierwszy, będący także wprowadzeniem do książki, krótko przedstawia biblijne rozumienie małżeństwa, a następnie stawia pytanie o to, czy małżeństwo jest czymś więcej niż tylko umową, kontraktem czy obietnicą. Autor podkreśla, że jedność małżonków oparta jest na ich wolności i tworzy nowy byt, którym jest rodzina. Jedność ta nie zaciera jednak indywidualności ani mężczyzny, ani kobiety. Pozostawia ją, jej charakterystyczne cechy, tworząc relację opartą na zaufaniu i miłości. Na postawione przez siebie pytanie o to, czym jest małżeństwo, autor odpowiada, że jest przede wszystkim sakramentem, a zatem czymś więcej niż tylko umowa czy zgoda. Autor wskazuje, że choć konieczna jest tutaj wolna wola małżonków i bezwarunkowa decyzja życia w małżeńskiej wspólnoty, to jest to przede wszystkim duchowe misterium. W nim Bóg obdarza małżonków łaską jednoczącą i wspomagającą oraz pomocą w życiu chrześcijańskim. Wskazuje także, że w nauczaniu Kościoła prawosławnego małżeństwa nie ogranicza czas, tzn. śmierć nie kończy związku mężczyzny i kobiety. Autor wskazuje ponadto, że sakramentalność związku mężczyzny i kobiety bazuje na objawianiu się w nim przyszłego Królestwa Bożego, będącego „uczta Baranka” (Ap 19, 7-9). Wspólnota małżeńska dąży więc do idealnej miłości, która przekroczy granice śmierci. W swoim codziennym życiu rodzinnym małżonkowie powinni zaś budować „Mały Kościół”.

W drugim rozdziale autor wskazuje na istnienie dwóch obrzędów: zaręczyn oraz koronowania, a następnie krótko opisuje historyczne tło ich istnienia oraz obecność w liturgii. Wskazuje przy tym na związek sakramentu koronowania z Boską Liturgią, od której w ciągu wieków został on odłączony.

Rozdział trzeci przedstawia znaczenie ludzkiej decyzji jako pierwszego kroku ku sakramentowi małżeństwa. Sakramenty, ustanowione przez Chrystusa, który w nich ponownie przychodzi do świata, są narzędziem, przez które człowiek otwiera się na działanie w nim Ducha Świętego. Są one dowodem miłości Boga do człowieka. Bóg w nich wychodzi do człowieka i pragnie obdarzać swym błogosławieństwem, lecz nigdy nie czyni tego na siłę. Dlatego sakramenty domagają się wolnej woli człowieka, to on o nie prosi, to człowiek przychodzi do Boga po łaskę i błogosławieństwo. W sakramencie małżeństwa zatem Kościół prawosławny wskazuje, że to ludzie wierzący, świadomie i dobrowolnie proszą Boga o zjednoczenie i pobłogosławienie związku. To zaś jest dowodem na ich wzajemne zdecydowanie, dlatego nie ma miejsca specjalna przysięga warunkująca ważność całej celebracji. Podkreśla się przy tym ważność i znaczenie całej liturgii sakramentu.

Rozdział czwarty omawia obrzędy i modlitwy obrzędu zaręczyn, charakteryzując ich symbolikę i znaczenie. Autor wskazuje tutaj, że jest to przede wszystkim deklaracja o wspólnym życiu małżeńskim złożona przed Bogiem i wspólnotą Kościoła. Obrzęd zaręczyn już jednoznacznie wskazuje, że małżeństwo jest ukierunkowane na wzajemną

miłość i dążenie do Królestwa Niebieskiego. Oczekiwanym owocem miłości małżeńskiej jest zrodzenie i wychowanie potomstwa, nie jest to jednak jego cel podstawowy. Zrodzenie i wychowanie potomstwa jest dla małżonków źródłem zbawienia, kiedy dokonuje się „w wierze i miłości i uświęceniu” (1 Tm 2,15). Ponadto omawiany obrzęd podkreśla wzajemną równość i godność obojga małżonków.

W piątym rozdziale recenzowanej książki Autor przedstawia poszczególne obrzędy sakramentu koronowania, tłumacząc ich znaczenie oraz podając teksty modlitw (w tłumaczeniu i oryginale) oraz wyjaśniając ich treść. Wskazuje tutaj, że sakrament koronowania jest symbolicznym wejściem do Królestwa, jest wskazaniem dążenia i celu małżonków, wyrazem podporządkowania swego życia temu celowi, a przede wszystkim udzieleniem Bożej łaski i błogosławieństwa, by małżonkowie byli obrazem jedności Chrystusa i Kościoła. Takie znaczenie sakramentu wybrzmiewa w analizowanej ektenii pokoju, poszczególnych modlitwach, obrzędzie koronowania, trzykrotnego błogosławieństwa, w czytanych perykopach Pisma Świętego, wspólnej modlitwie, wspólnym kielichu, procesji, zdjęciu koron oraz końcowym błogosławieństwie.

Szósty rozdział wskazuje na wspólną modlitwę małżonków przed ikonostasem, która ma miejsce po zakończeniu obrzędów sakramentu małżeństwa. W niej to wspomnienie świętych ma pokazać apostołskie powołanie małżonków do budowania tutaj na ziemi Małego Kościoła.

W rozdziale siódmym autor recenzowanej publikacji wskazuje, że zakończenie sakramentalnego obrzędu jest wstępem do dalszego życia w wspólnocie małżeńskiej. Zaznacza też, że prawosławny obrzęd unika sformułowań dotyczących pokoju i szczęśliwości małżonków podczas ich ziemskiej egzystencji. Są one ich celem i nagrodą w wieczności, a tutaj na ziemi w pewien niedoskonały sposób mogą i powinny być realizowane, pamiętając, że doczesne bytowanie niesie ze sobą zarówno radości i smutki, zwycięstwa i porażki. Realizacja małżeństwa jako odbicia jedności Chrystusa i Kościoła będzie możliwa przede wszystkim dzięki wspólnej woli i chęci małżonków na przyjęcie Bożej łaski i wsparcia oraz wypełnienie Bożego zamysłu w codziennym życiu przez budowanie Małego Kościoła.

Rozdział dziewiąty uzupełnia poprzedni, zaznaczając, że realizacja Bożego planu co do małżeństwa jest nierozzerwalnie związana ze świadomym życiem w Kościele, wyrażającym się w uczestnictwie w Eucharystii i pozostałych sakramentach.

W dziesiątym rozdziale publikacji znajdują się odpowiedzi autora na dwa najczęściej, jego zdaniem, stawiane pytania. Pierwsze dotyczy związku obrzędu sakramentu małżeństwa z Eucharystią oraz związanych z tym konsekwencji. Drugie z pytań przedstawia prawosławne podejście do kwestii małżeństw mieszanych.

Praca ks. dra Marka Ławreszuka jest bogatym źródłem wiedzy o prawosławnym obrzędzie sakramentu małżeństwa. Autor w ciekawy sposób przedstawił teologię sakramentu małżeństwa oraz jej nierozzerwalny związek z sakramentalnym obrzędem. Wskazał także historię obrzędów oraz ich wymowę i znaczenie dla małżonków oraz

całej wspólnoty Kościoła. Autor wykorzystał w książce bogatą bibliografią przedmiotu. Nadto ukazał, jak ważna jest relacja wiary do sakramentu małżeństwa i jakie są związane z tą rzeczywistością owoce. Niniejsza publikacja omawia prezentowane zagadnienie w sposób ciekawy i twórczy. Napisana jest przystępnym językiem, dzięki czemu może docierać do szerokiego grona odbiorców – zarówno osób zaangażowanych w naukowe badania, pasjonatów tematu, jak też poszczególnych osób pragnących poznać prawosławną teologię i wymowę sakramentu małżeństwa.

Ireneusz Słoma
doktorant w Katedrze Duchowości Liturgicznej
na Wydziale Teologii KUL

Piotr KULBACKI. *Liturgia w formacji człowieka ku wolności. Studium w świetle myśli i dzieła ks. Franciszka Blachnickiego*. Lublin: Polihymnia 2013 ss. 574. ISBN 978-83-7847-106-6.

Powołany do życia przez ks. Franciszka Blachnickiego Ruch Światło-Życie (Ruch Oazowy) jest jedną z pierwszych polskich propozycji odnowy Kościoła zasugerowanej i rozpoczętej przez Sobór Watykański II. Stanowi także ciekawy sposób spojrzenia na liturgię – sposób, w którym mocno podkreśla się, że jest ona rzeczywistością zmieniającą uczestniczącego w niej człowieka, a więc także skutecznym narzędziem formacyjnym.

Ks. Blachnicki w swojej koncepcji wychowawczo-formacyjnej, stojącej u podstaw wspomnianego Ruchu, a także innych dzieł z nim skorelowanych, starał się uwzględnić całego człowieka i zwrócić uwagę na najważniejsze kwestie charakteryzujące osobę ludzką, a więc w jakimś sensie tworzące ją. Zaproponowane przez niego działania miały za zadanie m.in. uświadamiać uczestnikom oaz, że każdy człowiek musi dostrzec pewne wewnętrzne naturalne czynniki oraz pielęgnować je i rozwijać, gdyż właśnie w ten sposób osiągnie naturalny cel i sens swojej egzystencji.

Jednym ze wspomnianych zagadnień kluczowych dla rozumienia człowieka, a zwłaszcza sensu i celu życia ludzkiego oraz możliwości osiągnięcia zrealizowania ich jest wolność osoby ludzkiej, która znalazła stałe miejsce w myśli wspomnianego tu Sługi Bożego: „Problem wolności i wyzwolenia człowieka zawsze stanowił punkt odniesienia zainteresowań i działalności F. Blachnickiego, począwszy od lat młodości, poprzez okres wojenny, a także w jego posłudze kapłańskiej. Wynikające z tych pragnień jego różnorakie zaangażowania pastoralne związane były z tworzeniem dzieł ukierunkowanych na przeobrażenie człowieka i życia społecznego” (s. 28).

Ks. Blachnicki patrzył na wolność szeroko. Stanowiła ona dlań nie tylko warunek realizacji idei narodowych i państwowych (co bywało akcentowane przez wielu